

УДК 81'367.335

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ПУБЛІЦИСТИЦІ О. ЗАБУЖКО

Гузенко С. В., Ляшок О. Р.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

У статті розглянуто типи складнопідрядних речень як засіб реалізації комунікативних стратегій автора у публіцистичному дискурсі. Притілено увагу змістовим стратегіям інформування і переконання у письменницькій публіцистиці. Наведено приклади реалізації деяких комунікативних тактик.

Ключові слова: комунікативна стратегія, дискурс мас-медіа, складнопідрядні речення.

Guzenko S. V., Lyashok O. R. Complex sentences as a means of implementing communicative strategies in O. Zabuzhko's writings. In the article the author explores the types of complex sentences as a means of implementing author's communication strategies of mass-media discourse. The semantic strategies of information and beliefs in writing journalism has been investigated. The author provides examples of implementation of some communication tactics.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, публицистический дискурс, сложноподчиненные предложения.

Guzenko S. V., Lyashok O. R. Complex sentences as a means of implementing communicative strategies in O. Zabuzhko's writings. In the article the author explores the types of complex sentences as a means of implementing author's communication strategies of mass-media discourse. The semantic strategies of information and beliefs in writing journalism has been investigated. The author provides examples of implementation of some communication tactics.

Key words: communication strategy, mass-media discourse, complex sentences.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аналіз мовних явищ з комунікативно-когнітивних позицій є актуальним у сучасному мовознавстві. Дедалі більший інтерес викликають наукові розвідки, присвячені дослідженню мови як інструменту впливу на свідомість і дії мовця.

На сьогодні особливо актуальним є вивчення впливу мови мас-медіа, оскільки в сучасному суспільстві роль засобів масової комунікації стрімко зростає. Так, періодична преса, радіо, телебачення стають для більшості громадян єдиним каналом поповнення знань, створення ними у своїй свідомості картини світу [4, 208]. Відбувається взаємоплив мови засобів масової комунікації і мовної системи в цілому.

Різноманітні стилістичні засоби і прийоми, усі мовні ресурси публіцистичного тексту спираються на синтаксичну будову та способи його текстотворення, що сприяє розкриттю естетичного змісту твору та експресивної семантики мовних одиниць. Дослідники зазначають, що саме в синтаксичній будові мови закладені особливо великі можливості для вираження комунікативного потенціалу [2, 134]. Синтаксис авторських публіцистичних текстів та його функції все ще потребують системного вивчення, що і зумовило **актуальність** нашої розвідки.

О. Забужко – важлива постать не тільки сучасної української художньої літератури, а й публіцистики. Її виступи постійно з'являються у пресі, впливають на розуміння масовою аудиторією визначних для розвитку українського соціуму подій. Але письменницька публіцистика як специфічне явище загалом, та авторська публіцистика О. Забужко зокрема, що функціонує у медіапросторі, теж залишається поза увагою лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтенція автора, його мета, мотивація, обставини, досвід зумовлюють комунікативну стратегію – комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети [1, 116].

Єдиної типології стратегій поки що не створено. Розрізняють два типи комунікативних стратегій: власне комунікативну і змістову. Власне комунікативна стратегія – це правила і послідовність комунікативних дій, яких дотримується адресант. Змістова стратегія – це покрокове змістова планування мети з урахуванням наявного «мовного матеріалу» (мовного коду) у межах кожного ходу (кроку) в комунікації [1, 119].

Серед стратегій у публіцистичному дискурсі слід виділити **змістову стратегію інформування**, що регламентує вибір, структурування і подання в повідомленні (як у вербальній, так і в невербальній частині) інформації про факт, чи новину, що є основою публіцистичного тексту.

Іншою змістовою стратегією є **змістова стратегія переконання, аргументації**. Її застосування є доволі результативним, адже комунікативно-прагма-

тичними цілями публіцистичного дискурсу є зміна переконань адресата, доведення істинності запропонованої тези, контроль за свідомістю адресата з метою можливої зміни його моделі світу. Усі цілі об'єднує основне стратегічне завдання публіцистичного дискурсу – здійснення переконливого впливу.

Метою нашої розвідки є аналіз функціонування окремих типів складних речень, зокрема складнопідрядних, у публіцистичних текстах О. Забужко («Хроніки від Фортінбраса»). Зазначена мета передбачає виконання таких завдань: 1) визначити змістові стратегії і тактики публіцистичного дискурсу; 2) встановити синтаксичні засоби реалізації комунікативних стратегій українського публіцистичного дискурсу початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідною змістовою стратегією публіцистичного дискурсу є *стратегія інформування*. В аналізованих текстах вона якнайбільше реалізується через застосування з'ясувальних-об'єктних складнопідрядних речень, наприклад: «Наприкінці століття мусимо скромно визнати, що час літератури плине паралельно і, в лінійному вимірі, незбіжно з часом історії» [6, 24]; «Нічого, отже, дивуватися, що наша національна романтика встигла добряче струхлявіти» [6, 95]; «Зрозуміло, що сталінський заповіт щодо «спільного і єдиного» для тоталітарної імперії енкратичного соціолекту автоматично відтихав усі національні мови на становище соціолектів акратичних, безвладних» [6, 119].

У реченнях такого типу спостерігаємо паралельну комунікативну тактику вираження оцінки автора, що висловлена у головній частині.

Інформування, до того ж деталізоване, здійснюється за допомогою означальних (атрибутивних) складнопідрядних речень. До того ж, як підкреслює І. Я. Завальнюк, означальним складнопідрядним реченням, особливо зі сполучним словом *який*, властиві й виразові функції, не вихолощені з погляду художніх вимог; вони можуть увиразнювати пояснювальні слова чи їхні ознаки, надаючи експресивного ефекту цілому реченню [3, 242]. У такому разі складнопідрядні структури відзначаються великою місткістю своєї семантики, переплетенням емоційних і логічних ознак. На цьому ґрунті речення дістає не тільки виразненість, а й набуває змістової точності, наприклад: «Українська інтелігенція, яка впродовж десятиліть добровільно виконувала соціально небезпечну місію консервантів історичної пам'яті, прожила ті роки в стані, близькому до перманентного сп'яніння» [6, 95]; «На наш погляд, сучасна духовна криза, яка опанувала українське суспільство, є насамперед кризою українського мовомислення» [6, 136].

Інші сполучні засоби поєднують підрядну означальну частину з опорним субстантивом значно рідше й здебільшого всередині інформативного викладу, наприклад: «Принаймні один урок із того нині, на уламках імперії, де література заміняла собою життя, де література й була єдино гідною людини формою життя, можемо виснувати: література ніколи не буває невинною – навіть якщо дуже хоче бути такою (особливо, якщо хоче!)» [6, 306].

У книзі есеїв «Хроніки від Фортінбраса» використовуються складнопідрядні речення займенниково-співвідносного типу: «Через те, що надто тяжким і темним постає нагромаджений у нашому столітті вантаж неосмисленого, не-о-словленого – незаваженою культурою, – ми дістаємо в спадок украй «неякісний» час – всенький у дірах та огрихах (там, де взагалі дається реставрувати хоч якусь цілість), у нелінійних, по-гамлетівському мовлячи, «вивихах» [6, 84]; «Звістка про те, що в нас 40-тисячний тираж книжки В. Стуса, розпроданий за два дні, не зумів задовольнити попиту, викликала в американців уже й не стогін заздрого захвату, а гірку посмішку» [6, 245].

По́ява речень такого типу свідчить про застосування комунікативної тактики привернення уваги (через уживання вказівного слова у головній частині) – це полегшує сприймання читача, створює ситуацію акцентування уваги на підрядній частині.

Змістова стратегія інформування реалізується і за допомогою складнопідрядних речень із детермінантними підрядними частинами, зокрема з часовими відношеннями між предикативними частинами. Подібні семантичні відношення обов'язкові для публіцистичного дискурсу, який має дати чітке уявлення для читача про час події, процесу, стану тощо. Засобом оформлення таких речень у «Хроніках від Фортінбраса» О. Забужко, як і в інших реченнях сучасної української літературної мови, слугує слово *коли*, наприклад: «Коли в народі відібрано історичну пам'ять, коли порушено цілість його історичного середовища, коли під загрозою сама плоть цього народу, тоді останню надію на виживання зберігає в собі – мова» [6, 125]; «Коли вже вдаватися до, сказати б, «соціальної віктимології», то найпершими жертвами авторитарного режиму падають аж ніяк не поети як такі, а власне мислителі, інтелектуальні координатори, і розгром українського шістдесятництва (І.Дзюба, І.Світличний, Л.Плюц, Є.Сверстюк) це тільки потверджує (до речі, й Стус уперше був заарештований не як поет, а як автор праці «Феномен доби, або сходження на Голгофу слави»)» [6, 150]; «Коли американці бадьоро заявляють, що, на відміну від «старих» націй, об'єднаних спільним минулим, вони, мовляв, є нація, об'єднана спільним майбутнім, у європейця це, звісно, викликає поблажливу посмішку – а проте трохи глузду в цьому є» [6, 216].

Що стосується послідовності предикативних частин у складнопідрядних реченнях часу, то варто відзначити істотне переважання речень із препозитивним розташуванням підрядних частин, оскільки О. Забужко, очевидно, намагалася активізувати важливі часові семантико-синтаксичні відношення, висунути їх на передній план і відтворити на цьому темпоральному тлі паралельну чи послідовну градацію дії або стану. До того ж спостерігаємо у подібних реченнях додаткові семантичні відношення умови між частинами складнопідрядних речень.

Змістова стратегія переконання, аргументації (логічного типу) базується на наведенні різного типу аргументів, що пов'язані з висловленням причини, мети, умови події та ін. Якнайкраще допомагають

реалізувати цю стратегію складнопідрядні речення з детермінантними підрядними частинами.

Використання складнопідрядних речень із підрядними причини створює ієрархічний тип розповіді: виділяється головна інформація і чітко відмежована додаткова – причина цього явища, наприклад: «Оскільки станівкого балансу «автохтонної» і «гостьових» культур у ній (в Америці – С. Г.) не встигло виробитися, то основний її культурософський зміст становить динаміка розмаїття» [6, 218]. «Воно й не дуже дивно, адже ми вступаємо нині в незвичні для себе «культурні контексти» і досвідом не просто собі «провінції» (це б іще півбіді – провінція все-таки може обернутись кулішівським хутором», Лесиною «Галілеєю» чи «Елладою», протиставленою Римові, і навіть гессевською «Касталією» – чому ні!), а – колонії» [6, 212].

Семантичний стрижень, навколо якого реалізовано комунікативну тактику допустовості, становить логічне співвідношення двох тверджень – апріорного (виражає умовно-наслідкову залежність із можливим, прогнозованим або є звичним наслідком) та актуального (виражає обмеження, заперечення, спростування чи подолання цієї залежності) [5, 14].

Семантичні відношення допустовості реалізуються за допомогою найуживаніших у сучасній українській літературній мові засобів зв'язку підрядної допустової частини з головною, такими слугують допустові сполучники *хоч (і), хоча*, наприклад: «Усталена послідовність партійних з'їздів та лєнінських річниць, хоч би там що, зоставалася неперушиною» [6, 24].

Оригінальним є спосіб поєднання частин за допомогою сполучнословної єдності *де не*, на який натрапляємо в таких реченнях, наприклад: «Мене завжди приголомшувало, як це в дев'ятнадцятому столітті, де не було навіть друкарських машинок, не те що персональних комп'ютерів, люди примушрялися писати десятки грубесних томів – гусячим пером при свічці!» [6, 27].

Також важливим у контексті складнопідрядних допустових речень є використання сполучників *хай, нехай*, наприклад: «Тож провадьмо й далі реєстри – хай би навіть тільки своїх власних почувань» [6, 28].

Трапляються у тексті поодинокі випадки вживання складнопідрядних допустових речень зі сполучниками *хай* та частками *навіть, би, б*, рідше – протиставними сполучниками *а, але, проте, однак*, що підсилює певний зміст на тлі попереднього, актуалізує семантику сполучників допустовості, модифікує значення певного відрізка речення, наприклад: «Мені також не смакує Донцовська публіцистика, і до всякої тоталітарної ідеології, хай навіть спертої не на «масу», а на «еліту», я маю стійку відразу» [6, 14].

Ще одна комунікативна тактика – **представлення умови виконання дії** – реалізується завдяки

використанню складнопідрядних речень із підрядними умови. Специфіка таких конструкцій полягає в тому, що вони безпосередньо відображають типову людську здатність розмірковувати над альтернативними судженнями, робити висновки, які ґрунтуються на неповній інформації, передбачати можливі кореляції між ситуаціями і розуміти, як змінювався би світ за інших кореляцій, наприклад: «Якщо розуміти «третій світ» у сенсі трохи ширшому, ніж перестаріло-політичний (заціклений на «двоїні» «супердержавництва»), то доведеться визнати, що й найбільш інноваційні мистецькі явища 90-х, від югославського і китайського кіно до блискучої плеяди «кольорових» та «імігрантських» письменників Заходу й Сходу, також чи не всі поспіль пов'язані з перетворенням раніше культурно здеправованої, «безмовної» (допущеної, було, в так званій «мейнстрім» головно на правах об'єкта, предмета зображення), в глобально-історичному масштабі «периферійної» реальності – на повноправно культурну» [6, 289]; «Крім того, сумніваюся, щоб мій приятель-художник, якого студентом били в КГБ по вухах, залишивши йому 30 % слуху, став розчулено обійматися зі своїми тодішніми майорами (а тепер, либонь, полковниками) в пориві національної єдності» [6, 98].

Комунікативну тактику представлення умови дії О. Забужко використовує не лише для констатації факту, повідомлення певної інформації, а й для зосередження уваги на дії, її сприйнятті, увиразненні висловлення тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Публіцистичному дискурсу притаманне використання змістових стратегій інформування, переконання та комунікативної стратегії утримання уваги. Предметом нашої уваги були мовні, зокрема синтаксичні, засоби реалізації згаданих змістових стратегій. На основі проаналізованого матеріалу можна зробити висновок, що змістова стратегія інформування реалізується за допомогою використання з'ясувально-об'єктних, означальних (атрибутивних) складнопідрядних речень, речень займенниково-співвідносного типу, складнопідрядних речень із детермінантними підрядними частинами, зокрема з часовими відношеннями між предикативними частинами. Описані семантичні відношення між частинами речень цих типів якнайкраще сприяють інформуванню читача про те, що відбувається у світі. Вживання складнопідрядних речень із підрядними причини, допустових, умови та інших речень із детермінантними підрядними частинами сприяє реалізації змістової стратегії переконання, аргументації. Перспективами дослідження реалізації комунікативних стратегій і тактик публіцистичного дискурсу є вивчення їх засобів представлення на інших рівнях мовної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. – (Альма-матер).
2. Ващенко В. С. Вступ до вивчення сучасної української мови / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ : ДнДУ, 1973. – 144 с.

3. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагматичний аспекти: монографія / І. Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 400 с.
4. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручник / І. Л. Михайлин. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 496 с.
5. Ткачук Т. П. Функціонально-семантична категорія допустовості в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Ткачук. – К., 2009. – 19 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика / О. Забужко. – 4-те вид.– К. : Факт, 2009. – 352 с. – (Висока полиця).